
**FUNDAMENTE FILOZOFICE ȘI COMPUTAȚIONALE ÎN
ANALIZA DIALOGULUI ȘI A DISCURSULUI
LA COLABORAREA PE WEB:**

G.G. Constandache și Șt. Trăușan-Matu

Trausan@racai.ro

ABSTRACT The WEB has become the privileged environment of communication and symbolic construction of the offer of knowledge and of the construction / the creation of identity. In the informational society the virtual communication sociology becomes important. The virtual communication are: professional, ideological, cultural etc. The development of the full-sized plan presupposes, within the informational society, a cooperation within the virtual environment. Therefore, it is important that we elaborate new protocols of interaction by which results of the cooperative effort can surpass the sum of results, surpassing the simple juxtaposition of individual effort results.

Introducere

Unul din domeniile în care tehnologiile web, interacțiunea om-calculator, sistemele bazate pe cunoștințe, prelucrarea limbajului natural, sociologia, psihologia și filosofia își dau mâna este elaborarea de sisteme de învățare colaborativă asistată de calculator (CSCL - Computer-Supported Collaborative Learning [Sta]). Aceste sisteme fac parte din clasa mai largă a sistemelor de lucru colaborativ asistate de calculator (CSCW - Computer Supported Collaborative Work).

Domeniul CSCL este un beneficiar direct al evoluției tehnologiei informației și telecomunicațiilor. Prin intermediul webului, elevi, studenți, în general orice persoană care urmează un proces de instruire (vom folosi termenul generic de studenți) din orice punct al globului, în orice moment al zilei, pot învăța împreună prin transferul sau partajarea unor documente pe web și schimbarea de mesaje electronice în timp real ("chat") sau de tip scrisoare (e-mail).

Colaborarea în învățământul virtual, prin CSCL, poate aduce însă și ceva cu totul nou: formarea unei *comunități virtuale* care construiește (implicit sau explicit) *cunoaștere personală și de grup*. Această comunitate între studenți nu apare în aceeași măsură într-o clasă reală datorită necesității succedării fizice în timp real a intervențiilor și din motive atât impuse de "păstrarea disciplinei", cât și de comoditatea sau imposibilitatea moderării de către profesor. Comunitatea de practică poate include și eventualul profesor (dacă nu avem situația unui învățământ total automatizat).

Comunități de practică; Memorii comunitare

Considerarea ideii de comunitate este deosebit de importantă în contextul culturii. G.G. Constandache și A. Mihalache au prezentat câteva reflecții asupra comunităților virtuale pornind de la disocierea termenilor: *Com-unitate* și *Co-unitate* (Revista INFORMATICA ECONOMICA nr. 3/2001 p. 106-110). Vom considera, în cele ce urmează, un tip particular de comunități, așa numitele *comunități de practică*, care împărtășesc un scop comun sau sunt obligate să colaboreze într-o conjunctură dată. Ceea ce determină distincția esențială între comunitățile (de practică) virtuale și cele reale este, în afara facilităților de comunicare, posibilitatea *accesului personalizat* la un volum imens de cunoaștere partajată, la o *memorie comunitară* în format digital.

Memoria împărtășită de o comunitate de practică are o importanță crucială în buna ei funcționare. Ea poate fi un fragment din web, ce include o multitudine de documente și/sau situri web, sau o resursă privată, plasată sau nu pe web.

Este foarte important pentru comunitățile de practică să se asigure o interacțiune om-calculator cât mai simplă, mai ergonomică, pentru a facilita comunicarea. Unele aspecte au fost interpretate de G.G. Constandache în POSTFAȚA la [Tra00a]. De aceea, trebuie să se poată structura memoria comunitară pentru a facilita accesul la ea și, în plus, să se furnizeze instrumente adecvate pentru:

- accesul *personalizat* la memoria comunitară, de exemplu, din mai multe *perspective* predefinite (personale, de grup sau comunitare, [Sta]);
- partajarea perspectivelor, astfel încât membrii comunității să poată consulta părerea partenerilor;
- integrarea perspectivelor personale cu cele ale colegilor, ale grupului sau comunității.

Memoria comunitară poate fi extinsă folosind mașini de căutare pe web dublate de instrumente de prelucrare a limbajului natural. Astfel se pot căuta, indexa, adapta, rezuma, transforma, extrage cunoștințe din volumul imens de documente web. În plus, membrii unei comunități de practică pot construi în comun baze de cunoștințe sau ontologii. Despre ONTOLOGIA ȘI REPREZENTAREA CUNOȘTINȚELOR vedeți textul lui John Sowa din antologia Constandache & Trăușan-Matu (2001).

Dialog și discurs

Un element esențial al oricărei comunități este, în afara împărtășirii unei memorii comunitare, existența *dialogului*, a interacțiunii verbale (textuale) sau prin alte modalități, non-verbale de comunicare. Dialogul este o formă de *discurs*, de structurare a textelor, specific comunicării și

colaborării. Pentru prima oară, Platon aliază frumusețea literară a DIALOGULUI cu reflecția filozofică riguroasă arătând că metoda întrebărilor și răspunsurilor este unică în forța de antrenare efectivă a partenerilor de discuție. Spre deosebire de discursul specific textelor, al monologului, dialogul este caracterizat de o succesiune de replici, care iau forma unui joc cu reguli implicite sau, din altă perspectivă poate fi considerat o negociere.

Prin discurs se consideră, în sens restrâns, lingvistic, structurarea textelor sau conversațiilor la nivele deasupra nivelului sintactic, propozițional. Discursul se referă atât la texte cât și la dialog (scris sau vorbit).

DISCURSUL este o desfășurare continuă a limbajului cuprinzând mai mult decât un enunț: argumente, cuvântări, dar și povestiri sau conversații. Analiza discursului presupune pentru filosof: descrierea socială și lingvistică a normelor ce guvernează aceste producții și trebuie să includă în lingvistica critică detalierea factorilor determinanți (social și politic) pentru formele pe care le ia discursul. Este vorba în primul rând de presuposițiile (ascunse) la care se face referire spre a explica un caracter de clasă, gen sau rasă.

Discursul se împarte în segmente de discurs între care există diverse relații.

Conform Grosz, analiza discursului ridică următoarele probleme:

- Necesitatea unei abordări *holiste*, care consideră ce informație este conținută în secvențele de replici (în engleză, “utterances”), dincolo de ele luate individual. În filosofia limbajului HOLISM înseamnă teza conform căreia semnificația unui cuvânt individual sau a unei propoziții poate fi înțeleasă numai în termenii relațiilor sale cu un sistem al limbajului (de exemplu o întreagă teorie, un limbaj anume, chiar o formă de viață). În acest sens există două abordări:
  - O abordare *informațională* : coerența discursului vine din relațiile semantice între replicile succesive. De aceea se folosesc inferențe și abducții pe reprezentările conținutului replicilor, aceasta fiind o abordare bazată pe inferențe. Termenul ABDUCȚIE a fost introdus de Ch. S. Pierce pentru a desemna procedeul prin care se ajunge la o concluzie mai amplă decât premisa de la care s-a plecat. De exemplu, inferența celei mai bune explicații. Abducția reprezintă un proces creator, însă rezultatele trebuie supuse evaluării raționale.
  - O abordare *intențională* - coerența rezultă din intențiile vorbitorilor (autorilor) - Această idee se plasează pe linia teoriilor lui Grice (1969), Searle (1969) și afirmă că planurile individuale nu sunt adecvate pt. înțelegerea discursului. Sunt necesare modelarea de planuri colaborative

sau intenții considerate împreună (joint). Amintim că INTENȚIA presupune o stare mintală orientată în mod favorabil spre înfăptuirea, menținerea sau dimpotrivă evitarea unei stări de lucruri; termenul preia astfel toate problemele cunoscute ale INTENȚIONALITĂȚII.

- Considerarea *contextului* prin:
  - *Direcționarea atenției*, legată de interpretarea și generarea pronumelor și descrierilor definite (problema coreferințelor); poate fi folosită o abordare cognitivă
  - Abordări bazate pe *teoria coerenței* (coherence-based approaches). În lingvistică, prin context se înțeleg acele părți ale unei exprimări ce cuprind o anumită unitate lingvistică și care pot afecta atât înțelesul, cât și contribuția gramaticală a respectivei unități. Termenul CONTEXT exprimă și situația mai largă, fie a vorbitorului, fie a circumstanțelor în care acesta se găsește, atunci când situația poate deține un rol important în determinarea celor spuse.

Discursul, însă, poate fi considerat și în sens mai larg, el constând în “grupuri de idei produse social sau cultural, care conțin texte (care conțin semne și coduri) și reprezentări (care descriu puterea în relație cu Celălalt). Ca mod de gândire, discursul reprezintă adesea o structură de cunoaștere și putere.” [Sal97]

Analiza dialogului consideră semantica și pragmatica în tandem.

Hobbs (85) propune o teorie a coerenței discursului bazată pe un număr mic, limitat de relații de coerență, aplicate recursiv pe segmentele discursului, ca o parte a unei teorii mai mari, în dezvoltare, a relațiilor între interpretarea textelor și sisteme de convingeri

Grosz și Sidner (86) consideră o organizare tripartită a discursului:

- direcția atenției (“attention focus”) - “the attentional state”
- structura scopurilor vorbitorului - structura intențională
- structura secvențelor utteranțelor - structura lingvistică

Discursul, din altă perspectivă, consideră utilizarea limbajului ca acțiune socială, acțiune situată; nu numai structuri ci și *practici*. Narațiunea trebuie și ea să fie considerată pentru a întregi analiza discursului. NARAȚIUNEA poate fi considerată un univers imaginar dat prin lectură, dar mai degrabă este discurs sau vorbire reală adresată de către narator cititorului. Procedeele discursului-narațiune se împart după Tz. Todorov în trei: temporalitatea, maniera percepției și modalitățile naratorului.

S. Slembrouck [Sle] consideră următoarele abordări în analiza discursului:

1. Școala limbajului natural din filosofia analitică - Austin, Searle, - acte de vorbire, Grice - principiul cooperării maxime [Gri75].
2. Lingvistică (structurală), studiul registrelor și al variației stilistice, coeziunea textului - delimitarea a 5 tipuri de text:

- argumentativ,
- narativ,
- descriptiv,
- expositoriu,
- instructiv;

Considerarea pragmaticii, inclusiv a presupuzițiilor, a principiului politeții, al imaginii (“face”) și al referințelor.

3. Antropologia lingvistică, etnografia vorbirii, indexicalitate (Peirce vs. De Saussure). O expresie a cărei referință într-o anumită situație este dependentă de context se numește INDEXICAL. Este vorba fie de cine o rostește, fie când sau unde este rostită, fie ce obiect este indicat la momentul rostirii sale. Principalele exemple de termeni indexivali sunt - eu, tu, aici, acolo, acum, atunci, acesta și acela.

Între sunete și concepte există un raport de condiționare, care este caracteristic pentru toate semnele lingvistice. Iar semnul lingvistic este o unitate cu două fețe. Pentru a scoate în relief legătura internă, Saussure numește sunetul (semnificantul) și conceptul (semnificatul). O dată cu Hjelmslev putem utiliza și denumirile EXPRIIMARE și CONȚINUT care sunt legate prin semn.

4. Teoriile poststructuraliste, care consideră că “nu e nimic în afara textului”, că înțelesul nu e niciodată fixat. De exemplu, Bahtin se plasează implicit împotriva lui Saussure și a structuraliștilor, care consideră doar forma (structura). Dialogul, pe care-l vede prezent în orice formă de limbaj, joacă un rol fundamental în teoriile lui Bahtin.

5. Semiotică și studii culturale

6. Studii sociale, pe linia lui Bourdieu, Foucault și Habermas

În formarea discursului se manifestă regulile și, prin acestea, istoria determinată din care derivă discursul. "O mulțime de enunțuri va fi numită discurs, în măsura în care enunțurile fac parte din aceeași formațiune discursivă" (Michel Foucault).

Ordinea discursului este legată de reguli, iar discursul ca obiect este tocmai ceea ce se poate face potrivit regulilor. Discursul este, spune Foucault: materialitate repetabilă. O formulă care poate fi citită și ca definiție a obiectului de preocupare a analizei discursului (S. G. Olesen, p. 502, vol. I, FILOSOFIA SEC. XX). Evoluția cunoștințelor este marcată de diferite stratificări, fiecare din ele constituie un câmp epistemologic diferit - în fiecare epocă cunoștințele, ca formațiuni discursive, se organizează în jurul unei metode diferite și în funcție de un obiect diferit.

Propozițiile nu sunt doar enunțuri care se referă la stări de lucruri din lume, căci ele au și un sens instituțional. Prin COMPETENȚĂ COMUNICATIVĂ, J. Habermas nu are în vedere nimic altceva decât capacitatea de a exprima

propoziții în anumite situații și de a prelua în același timp un anumit rol; este capacitatea de a stăpâni regulile unor acțiuni care se exercită verbal.

7. Sociologia ordinii interacțiunii: Ervin Goffman - studiul interacțiunii vorbite - *fenomenologie*. Împreună cu Harold Garfinkel - *etnometodologie - analiza conversației*. care consideră:

- ordinea interacției
- analiza cadrului (“frame”)
- “footing”
- imaginea (“face”)

Amintim că etnometodologia este studiul cunoașterii sociale comune, mai ales în măsura în care privește înțelegerea celorlalți și diferitele circumstanțe în care cunoașterea poate avea loc.

Negocierea

Una din ipostazele foarte importante ale dialogului este negocierea. Aceasta poate lua mai multe forme. Cea mai simplă este votul. Ea este și cea care a fost cel mai mult implementată în sisteme informaționale. Pentru comparație, amintim că există trei subdiviziuni principale în studiul politologic al votării: procedurile de votare, comportamentul de vot în electoratele de masă și votarea în grupurile mai restrânse, de exemplu pentru legislative. Există însă și alte forme de negociere, în care nu numai se decide veridicitatea unor aserțiuni prin vot, ci se modifică sau se construiesc colaborativ noi aserțiuni dinamic.

În orice comunitate există mai multe roluri. Acestea pot fi predefinite (de exemplu, profesor, student, administrator) sau se pot cristaliza în urma interacțiunii de grup. De exemplu, în orice comunitate, conform diverselor personalități, există persoane care tind să devină lideri, persoane care preferă să “conducă din umbră” și persoane pasive. Există și sisteme care pot identifica rolurile în urma analizei discursului în forumuri de discuții sau în conversații chat.

Scoala limbajului natural din filosofia analitică

Pragmatica

Pragmatica ia în considerare nu numai înțelesul în sine, izolat, al unui text, al unei comunicări, așa cum procedează semantica. Ea se preocupă de succesul sau eșecul comunicării, de schimbarea înțelesurilor în funcție de situație (persoană, loc, timp, istoric etc.) de rolul contextului.

Din punctul de vedere semiotic al lui Peirce, pragmatica include toate cele trei elemente ale triunghiului semiotic în analiza semnelor. Distincția sintaxă - semantică - pragmatică a fost făcută prima dată de Charles Morris în 1938. Pragmatica este definită cu nuanțe diferite în funcție

de perspectivă. O constantă în toate perspectivele este însă importanța considerării interpretantului uman.

Pragmatica cercetează intențiile, efectele și implicațiile utilizării efective a unei construcții lingvistice semnificative de către un vorbitor.

Un alt element important în pragmatică este timpul, succesiunea mai multor acțiuni, analiza efectului unei acțiuni comunicative, a unui mesaj, a unei replici verbale (sau textuale) în funcție de *contextul* ei. De exemplu, propoziția “Știi cât este ceasul?”, poate avea diverse reacții la un interlocutor în funcție de context. Unii interlocutori se vor grăbi să ne spună cât este ora. În schimb, dacă ne spune acest lucru mama sau soția, s-ar putea să fie nu o întrebare ci o atenționare asupra orei înaintate... Dacă punem această întrebare unui vânzător de ceasuri (eventual și indicând un anumit ceas), el ne va răspunde prin costul ceasului.

Alte probleme specifice sunt cele referitoare la faptul dacă timpul poate avea un început și dacă poate să existe un timp lipsit de evenimente.

O consecință a celor de mai sus este că pragmatica aduce elemente suplimentare față de semantică, esențiale în înțelegerea semnificației unui mesaj. Pragmatica este văzută de S. Levinson ca semnificație dincolo de semantică (“meaning minus semantics”, Ionescu-Ruxăndroiu 2003, pag.15), de Ch. Fillmore ca “un alt fel de semantică” (Ionescu-Ruxăndroiu 2003, pag. 16) sau ca “acele mecanisme care permit să se comunice mai mult decât se spune de fapt”, de către Georgia Green (Ionescu-Ruxăndroiu 2003, pag.17).

Studiul principiilor ce guvernează acțiunile adecvate de conversație se numește pragmatică generală, pragmatica aplicată se ocupă de tipurile speciale de interacțiune lingvistică, precum interviurile și alcătuirea de discursuri.

Dintr-o altă perspectivă, se poate spune că pragmatica se ocupă cu aspectele prin care se asigură coerența unui text sau a unei secvențe de acte de comunicare, așa numita *izotopie* (Ionescu 1997, pag. 190). Un text, în general, o secțiune dintr-un manual, o prelegere, un dialog, pentru a avea sens, trebuie să fie coerente (lucru în consonanță și cu principiile holiste, hermeneutice). La coerență conlucrează tehnicile de structurare a discursului, retorica (conform și Marcu 1997).

POETICA în perioada clasică, nu desemnează nici o întindere, nici o densitate particulară a sentimentului, nici o coerență, nici un fel de univers separat, ci numai inflexiunea unei tehnici verbale; un anumit fel de a te "exprima" potrivit unor reguli mai frumoase, deci mai sociale decât cele ale conversației, adică modalitatea de a proiecta în afara unei gândiri lăuntrice, care s-a născut gata înarmată din Spirit, o vorbire socializată, prin însăși evidența convenției sale (Roland Barthes, Gradul zero al scriiturii).

Pragmatica face distincția dintre emiterea și receptarea unui anumit mesaj. Dacă, din punct de vedere gramatical (sintactic), emițătorul și receptorul unui mesaj folosesc aceeași propoziție, din punct de vedere

pragmatic trebuie luate în considerare scopurile, intenția emițătorului și efectul asupra receptorului (Ionescu-Ruxăndroiu 2003, pag. 18) .

“Întemeindu-se pe concepte ca intenție a emițătorului și efect asupra receptorului, pragmatica presupune o abordare retorică a limbii” (Leech, în Ionescu-Ruxăndroiu 2003, pag. 18)

Problema contextului

Contextul este mulțimea de entități, determinate temporal (istoric) și spațial, care concură la interpretarea unui semn. Contextul are trei tipuri de componente (Levinson, în Ionescu-Ruxăndroiu 2003, pag. 19):

- **sociologică**: rolul și statutul social al participanților și locul și momentul comunicării;
- **psihologică** a participanților;
- **lingvistică**, în ansamblul discursiv al mesajului, în cazul comunicării în limbaj uman.

Din perspectiva lingvisticii computaționale, problemele de context includ identificarea referențelor contextuale cum ar fi anafora sau elipsa. Tehnic vorbind, implementările care rezolvă aceste probleme contextuale ridicate de pragmatică folosesc o listă a istoricului discursului, listă care poate fi asimilată, după părerea noastră, unui model mental rudimentar al aceluia discurs.

Pentru a înțelege mai bine problematica regăsirii referințelor corecte vom considera exemplul de mai jos, în care semnul lingvistic “El” din exemplul următor se referă la automobil:

Automobilul verde de care ți-am vorbit ieri a fost accidentat. El era parcat de mai mult timp într-un loc foarte circulat.

Din perspectivă lingvistică, pragmatică, rezolvarea acestei probleme implică, de multe ori și stabilirea contextului la care trebuie considerat că aparține semnul, simbolul, pentru a i se putea găsi denotarea dintre o mulțime de denotări posibile. De exemplu, mai jos, cel de-al doilea pronume “El” se referă la Ion și nu la automobil:

Automobilul verde de care ți-am vorbit ieri a fost accidentat. El era parcat de mai mult timp într-un loc foarte circulat. Ion a fost bolnav și nu a mai condus. El este însă acum restabilit.

Dintr-o perspectivă hermeneutică, stabilirea valorii unui simbol poate însă implica efectuarea unor raționamente și chiar considerarea întregii istorii a persoanelor implicate în contextul respectiv.

De exemplu, “El” din primul exemplu de mai jos se poate referi la automobil, la Ion, la Dan sau chiar la apartament. Deoarece însă doar automobilele pot fi “parcate”, este evident că se referă la automobil. În cel de-al doilea caz, “El” este legat la Dan, deoarece este evident că automobilele nu pot fi evazive. În cel de-al treilea caz însă, legarea pronumelui se poate face atât la automobil cât și la Dan. Decizia asupra

referinței corecte se poate face pe baza istoriei referitoare la cine este de obicei neîngrijit.

Automobilul verde de care ți-am vorbit ieri în apartamentul lui Ion a fost accidentat mai de mult de Dan. El era parcat de mai mult timp într-un loc foarte circulat.

Automobilul verde de care ți-am vorbit ieri în apartamentul lui Ion a fost accidentat mai de mult de Dan. El era, ca de obicei, evaziv.

Automobilul verde de care ți-am vorbit ieri în apartamentul lui Ion a fost accidentat mai de mult de Dan. El era, ca de obicei, neîngrijit.

Spre deosebire de interfețele cu manipulare directă, în cele în limbaj natural problema regulilor de succedare a interacțiunilor devine foarte importantă. Ele se materializează în:

- regulile derivate din teoria actelor de vorbire sau a implicării conversaționale, în cazul dialogurilor;
- regulile retorice, în cazul înțelegerii unui text.

Teoria actelor de vorbire

După cum remarcă și Wittgenstein în opera sa de maturitate, pentru înțelegerea unei exprimări în limbaj natural, contextul exprimării este esențial. *Caietul albastru* a fost răspunzător pentru introducerea în discursul filozofic a noțiunii de "joc de limbaj" și a tehnicii bazată pe ea pentru a dizolva confuzia filozofică.

Una dintre primele observații din acest text este că întrebări cum ar fi "Ce este înțelesul?", "Ce este lungimea?", "Ce este timpul?" sau "Ce este numărul?" ne provoacă o "crampă mintală".

Textul lui Wittgenstein ne lasă să înțelegem că întrebările de acest gen sunt lipsite de obiect. Ele nu pot primi răspunsurile pe care suntem înclinați să le așteptăm. Căutarea și formularea unor răspunsuri la asemenea întrebări constituie una din sursele a ceea ce Wittgenstein va califica drept *încurcături* sau *rătăcirii filozofice*. O *încurcătură filozofică* ia naștere prin încercările de a răspunde la întrebări ce nu pot căpăta un răspuns.

Wittgenstein crede că examinarea mai îndeaproape a situațiilor particulare este în măsură să dezvăluie sursa încurcăturilor filozofice și să favorizeze un alt fel de a considera chestiunea cu privire la înțelesul expresiilor limbajului.

Fiecare mulțime de reguli definește un joc distinct, Wittgenstein face analogie între folosirea unui limbaj și practicarea unui joc. Orice mișcare (mutare) dată poate fi apreciată numai în funcție de regulile jocului din care face parte. Numeroase probleme filozofice tradiționale rezultă din judecarea mișcărilor dintr-un joc după regulile specifice altui joc. Ele nu pot fi rezolvate decât prin elucidarea sistematică a deosebirilor relevante. Noțiunea *joc de limbaj* ne încurajează să considerăm folosirea limbajului în termenii

unei practici guvernată de o regulă, autoconținută, ca într-un joc. Acest "joc de limbaj" reprezintă schema activităților și practicilor asociate cu o anumită familie de expresii lingvistice (L. W., 1993).

Jocurile de limbaj ne deschid accesul spre conexiunile relevante, iar dacă admitem, împreună cu Kant, că interesul filozofului este unul transcendent, în sensul că nu se îndreaptă direct spre lume, ci se concentrează asupra felului cum gândim despre lume, rezultă că una dintre căile de a realiza o "schimbare a ochelarilor gândirii" este imaginarea și explorarea unor modalități alternative de a privi și de a descrie situații particulare.

El a introdus teoria jocurilor de vorbire (Ducrot și Schaeffer 1996, pag. 160, Furst și Trinks 1997, pag. 166-168], pentru a explica de ce aceeași construcție lingvistică poate avea sensuri cu totul diferite în contexte diferite. Rolul contextului este esențial și în teoria actelor de vorbire (sau acte de limbaj, înțelegându-se prin limbaj o extensie care include și comunicarea netextuală), în care intenția vorbitorului și efectul asupra interlocutorului au o poziție centrală.

Pentru John L. Austin cercetarea atentă a conceptelor și distincțiilor încorporate în limbaj este începutul, dacă nu chiar scopul filosofiei, pe când recomandările vagi despre cum ar trebui să ne gândim la ceva se dovedesc insuficiente față de abilitatea și rafinamentul cu care noi gândim, de fapt, acel ceva.

Teoria actelor de vorbire a fost introdusă de Austin și dezvoltată de Searle (Boboc 1979, pag. 137). Se disting mai multe fațete ale unui act de limbaj, prezente într-o exprimare:

- Actul **locuționar** de a utiliza o construcție de comunicare (de exemplu, lingvistică), singurul considerat până la apariția pragmaticii.
- Forța **ilocuționară** ("nespusul" unei acțiuni, intenția celui care se exprimă);
- Efectul **perlocuționar** asupra interlocutorului.

"Austin deosebește astfel semnificația (în sens semantic) de "rolul ilocuționar al unui act de vorbire". Teoria "actelor de vorbire" este astfel cumva opusul teoriei ultime a lui Wittgenstein: formulei după care "utilizarea îi dă expresiei" semnificație, Austin îi opune teza: se poate stabili semnificația unei exprimări, fără să fie clar cum este ea întrebuințată. "Numesc <<actul de a spune ceva>> (în sensul deplin al cuvântului): executarea unui act locuționar și, în acest context numesc studiul enunțurilor: studiul actelor locuționare sau al elementelor complete ale discursului ; "dar "putem spune că efectuarea unui act locuționar este și ea ipso efectuarea unui act ilocuționar", pentru a cărui determinare trebui să știm "în ce mod folosim actele locuționare"." (Boboc 1979, pag. 137).

Actele de vorbire au fost clasificate în diferite feluri. Cea mai simplă clasificare este în:

- **declarative,**

- **interogative**,
- **imperative**.

J. Austin face o distincție între actele **constatative**, care descriu, relatează, consemnează o stare de fapt și **performative**, care presupun efectuarea unei acțiuni sau a unei schimbări a stării de fapt. Cele din urmă folosesc verbe de genul “a ordona”, “a promite”, “a jura” etc., și li se poate evalua rezultatul prin reușită sau eșec. Plecând de la verbele performative (din limba engleză), Austin distinge cinci clase de acte ilocuționare (Ionescu-Ruxăndroiu 2003, pag.35):

- **verdictive**, care dau un verdict, folosesc “a considera”, “a estima”;
- **exercitive**, decizionale, folosesc “a ordona”, “a cere”;
- **comisive**, care exprimă o angajare (“a garanta”, “a plănuși”);
- **comportamentale**, exprimă o atitudine, un comportament (“a critica”, “a mulțumi”);
- **expoizitive**, (“a obiecta”, “a răspunde”).

Pentru a determina direcțiile de analiză a actelor de vorbire, Searle se întreabă dacă despre constituția generală a actelor de vorbire se poate spune mai mult decât faptul că actele de vorbire sunt **acțiuni conduse de reguli**. Acest concept e introdus o dată cu analiza pe care Austin o face statutului special al condițiilor de reușită, ce culminează cu stabilirea faptului că printr-o exprimare cu o anumită forță ilocuționară vorbitorul asumă că sunt îndeplinite condițiile de reușită.

John R. Searle identifică mai multe tipuri de acte de vorbire:

- **ilustrative** (“representatives”), care reprezintă o stare de fapt: aserțiuni, descrieri;
- **comisive** (“commissives”), care implica vorbitorul într-un curs viitor de acțiuni: promisiuni, amenințări;
- **directive** ce atrag atenția asupra efectuării unei acțiuni: comenzi, cereri;
- **declarații**, care aduc o anumită stare de lucruri: denumire, arestare, căsătorie, binecuvântare;
- **expresive**, care indica starea psihologică sau atitudinea mentală a vorbitorului: felicitări, mulțumiri, scuze;
- **verdictive**, care dau o apreciere: judecată, iertare.

Asigurarea succesului actelor de vorbire

Teoria actelor de vorbire poate fi folosită în asigurarea și evaluarea succesului unui act de vorbire. Altfel, pentru a fi considerat ca realizat cu succes, un act de vorbire trebuie să îndeplinească următoarele categorii de condiții:

- **esențiale** - adică respectarea “regulilor jocului” lingvistic - de exemplu, recunoașterea faptului că folosirea anumitor cuvinte înseamnă un act de limbaj și cunoașterea consecințelor aceluși act;
- **de sinceritate** a vorbitorului, care se referă la credințele, dorințele și intențiile vorbitorului;
- **preparatorii**, condiții necesare care trebuie satisfăcute de contextul imediat pentru ca acțiunea să aibă loc, de exemplu, ca interlocutorii să vorbească aceeași limbă;
- **de conținut propozitional**.

Identificarea actelor de vorbire permite stabilirea și a succesiunii posibile a acestora. Se pot defini astfel **reguli de succesiune**, cum ar fi faptul că după un anumit tip de act este așteptat numai un alt tip de act ca replică. De exemplu, dacă considerăm o clasificare a actelor de limbaj în Self și Dimitrova 1999):

- informative,
- cereri,
- îndoială,
- dezaprobare,
- justificare,
- acceptare,
- sugestie a unui nou subiect (“focus of the discussion”),
- refuzare a unui nou subiect.

Este evident că o îndoială sau o dezaprobare pot apare doar după o informare, o refuzare după o sugestie, o justificare doar după o îndoială sau o dezaprobare etc.

Teoria actelor de vorbire poate fi utilizată nu numai în context textual. Se poate vorbi și de **acte grafice** (Self și Dimitrova 1999) cum ar fi:

- indicarea (“pointing”),
- adăugarea,
- mutarea,
- ștergerea.

Care pot fi utilizate pentru a exprima anumite acte de comunicare. Bineînțeles că și pentru acestea se pot stabili reguli de succesiune, ca în cazul actelor de vorbire.

Teoria implicaturii conversaționale a lui Grice

H.P Grice a reliefat faptul că într-o conversație multe lucruri sunt subînțelese, propunând teoria implicaturii conversaționale (“conversational implicature”). Un exemplu este propoziția:

“Ai bani la tine?”

care înseamnă, de fapt:

“Nu am nici un ban; poți să mă împrumuți?”

Implicatura conversațională este o inferență, implică un mesaj nespus explicit și necesită:

- utilizarea informației contextuale (inclusiv a cunoștințelor subînțelese);
- respectarea principiului cooperării, adică a unor reguli “ale jocului”.

Grice derivă din principiul cooperării mai multe maxime (Grice 1975):

- Maxima **relaționării**: Fiți relevanți!
- Maxima **cantității**: Fiți atât de informativi cât este necesar!
- Maxima **calității**: Spuneți doar ceea ce considerați adevărat și justificat suficient!
- Maxima **modalității**: Fiți scurt și evitați neclaritatea și ambiguitatea!

Aceste maxime pot fi folosite pentru desfășurarea dialogurilor, atât pentru a genera cât și pentru a analiza replici. De exemplu, să considerăm dialogul următor (Grice 1975):

- *Ce mai știi de Ionescu?*

- *Lucrează la o bancă. Încă nu l-a prins poliția...*

Acest dialog încalcă aparent maxima cantității. Dacă se consideră însă că interlocutorii cooperează, propoziția referitoare la poliție este foarte importantă deoarece “spune” foarte mult, are o forță ilocutionară importantă, afirmă implicit că Ionescu face lucruri pentru care ar trebui să dea socoteală în fața legii și, prin urmare ar trebui arestat. În concluzie, maxima cantității este, de fapt, respectată. Altfel spus, avem de-a face cu o **implicatură conversațională**, adică cu o deducție specifică pragmaticii, validă în contextul comunicațional dat.

Se obișnuiește să fie calificat curentul inaugurat de Grice ca o PRAGMATICĂ RADICALĂ: deoarece faptele privind sensul sunt explicate de preferință la nivelul pragmatic, iar semantica este redusă la condițiile de adevăr.

Teoria relevanței a lui Sperber și Wilson

Dintr-o perspectivă cognitivă asupra pragmaticii, teoria lui Searle este mai apropiată de behaviorism, deoarece consideră doar aspectul de cod al limbajului, nu consideră procesele inferențiale (ReM01, pag. 37). Teoria lui Grice este un pas înainte către cognitivism deoarece, pentru derivarea implicaturilor el se folosește de inferențe (ReM01, pag. 59).

Teoria implicaturilor lui Grice a generat, după un deceniu, o teorie pragmatică nouă, întemeiată pe un singur principiu: numit relevanță sau relevanță (Sperber și Wilson). Acest principiu stipulează că locutorul produce enunțul cel mai pertinent și că auditorul este îndreptățit să presupună relevanța optimală a enunțului său. Pe scurt, relevanța unui

enunț este o noțiune comparativă, care se măsoară prin randamentul său: efecte contextuale fără prea mari eforturi de interpretare.

Încercarea cea mai remarcabilă de a construi o pragmatică cognitivă aparține lui Dan Sperber și Deidre Wilson (Reboul și Moeschler 2001, Ionescu-Ruxăndroiu 2003). Teoria relevanței a celor doi, caută să acopere niște niște situații neexplicate de teoria lui Grice. Ei consideră că maxima relaționării (relevanța) acoperă toate celelalte maxime ale lui Grice. Totodată, ei consideră că orice comunicare verbală implică atât o dimensiune de codare-decodificare cât și una de ostensie-inferență (Ionescu-Ruxăndroiu 2003, pag. 61). Caracterul ostensiv al unui act de comunicare este cel care are rolul de a atrage atenția receptorului, punând în evidență o anumită intenție a emițătorului (Ionescu-Ruxăndroiu 2003, pag. 61).

Discurs și Retorică

Orice metaforă extrapolează, întemeindu-se pe o identitate mai mult sau mai puțin reală; deși exprimată prin intersectarea a doi termeni, identitatea termenilor ca atare. Așadar, METAFORA extinde la reuniunea celor doi termeni o proprietate care nu aparținea decât intersecției lor (G.G. Constandache, p. 68, POVESTEA AFORISMELOR, 2004).

Metaforele au fost plasate de Peirce în clasa legi semnelor iconice, considerând că trebuie studiate de semantică. Ele au însă, de multe ori, dacă nu întotdeauna, o importantă dimensiune pragmatică, fiind figuri de stil folosite cu scop retoric, de a influența.

În spatele fiecărui semn stă un alt semn. Nu putem cunoaște lucrurile direct, intuitiv. Obiectul, parte a relației de semnificare este pentru Peirce reprezentarea unui obiect sau a unui lucru care este prezent prin semnul interpretant. Nu putem identifica obiectele decât pe baza conceptelor, adică a semnelor.

Peirce denumea pragmatica drept “retorică pură” (C.P 2.229). Retorica este atât o artă a construcției discursurilor cât și o teorie asupra acestora (Ducrot și Schaeffer 1996). Esențială în retorică este structurarea discursului și adaptarea sa la un context bine precizat (personalizarea sa) în scopul convingerii interlocutorilor. Retorica se poate aplica nu numai la texte. Se poate vorbi, de exemplu, de o retorică a imaginilor sau a hipertextelor (Thiring et al. 1994, 1995).

Meta-discursul suprem, analiza ultimă a limbajelor, SEMIOTICAA era pentru Charles W. Morris organonul științelor. Mai precis, dezvoltarea actuală a semioticii permite reinterpretarea disciplinelor de obicei cunoscute sub numele de Logică, Matematică și Lingvistică, în termeni semiotici (1938, Fundația teoriei semnelor, Enciclopedia Internațională a Științei Unificate, Chicago Press vol.I, nr. 2).

Morris propune mai multe tipuri de discurs, caracterizate de o modalitate dominantă și de utilizare (Lohisse 2002, pag. 69):

Tabela 1. Tipuri de discurs

Utilizări \ Mod	Informativ	Evaluativ	Incisiv	Sistemic
De desemnare	Științific	Fictiv	Legal	Cosmologic
Apreciativ	Mitic	Poetic	Moral	Critic
Prescriptiv	Tehnologic	Politic	Religios	De propagandă
De formulare	Logico-matem.	Retoric	Gramatical	Metafizic

Cu toate că în aparență retorică se opune idealului filosofic al căutării riguroase a adevărului, reconcilierea lor a părut uneori dezirabilă. Într-adevăr, cultivarea acestei arte a constituit un important obiect de studiu în universitățile medievale și a început să recâștige teren o dată cu credința, larg împărtășită la sfârșitul sec. XX, că orice discurs și argument conține un miez politic și persuasiv.

Etapile clasice ale producerii unui text, din punct de vedere retoric, sunt (Trăușan-Matu et al. 1997):

- **Inventio**, găsirea, “inventarea” posibilităților “materiale” (idei, concepte, cuvinte, termeni, structuri de argumentare) legate de un anumit subiect. Începând cu această etapă trebuie să se țină seama de cele trei mijloace de convingere:
  - **docere** (a învăța),
  - **delectare** (a delecta),
  - **movere** (a mișca ascultătorul, a-l îndemna să ia o anumită poziție, a-l îndemna la o acțiune),
 mijloace ce trebuie să revină permanent în atenția celui ce concepe un discurs.
- **Dispositio**, care preia rezultatul primei etape, dând o primă formă ideilor ținând seama de *docere*, *delectare* și *movere*. Vorbitorul trebuie să aplice acum anumite principii de structurare a discursului, cum ar fi antiteza, elaborarea etc. În lingvistica computațională a fost dezvoltată **teoria schemelor retorice** (“Rhetorical Schema Theory” - RST) de către William C. Mann (Mann 1988). Această teorie identifică o serie de reguli retorice, cum ar fi:
  - antiteza,
  - justificare,
  - concesiune,
  - condiție,
  - secvență,

- contrastare;
fiecare din acestea având un nucleu și unul sau mai mulți sateliți.
Orice text poate fi structurat în segmente legate între ele prin scheme retorice. Fiecare segment poate fi, la rândul lui, structurat în alte segmente, legate și ele prin scheme retorice, și așa mai departe, pe oricâte nivele. Teoria schemelor retorice este folosită curent în generarea automată de text sau în înțelegerea textelor în limbaj natural.
- **Elocutio**, teoria exprimării, a găsirii termenilor și a cuvintelor cele mai adecvate pentru a descrie lucrurile inventate și apoi ordonate.
- Discursul conceput după primele trei etape, trebuie învățat.
Memoria este etapa ce prezintă anumite reguli ce înlesnesc învățarea textului.
- **Pronuntiatio**, descrie “realizarea” discursului, susținerea lui. În cadrul descrierii acestei etape trebuie ținut seama de latura pragmatică, de faptul că textul devine o acțiune, “convingerea” ascultătorului având loc prin vorbire, gestică, mimică, etc., deci prin acțiuni.

Problemele legate de structura discursurilor și, bineînțeles în conexiune directă, retorica, pot fi înțelese mai bine dacă sunt, de asemenea, considerate ca exprimând tot niște modele mentale. (Retorica poate fi considerată ca având drept scop inducerea unor modele mentale cât mai apropiate de intențiile autorului.) De exemplu, Johnson-Laird evidențiază posibilitatea considerării înțelegerii unei structuri discursive ca un proces de recunoaștere a unui model mental (Johnson-Laird 1992). Din perspectivă implementațională, o tehnică des folosită este utilizarea scenariilor (“scripts”) prototipice, variantă clar precizată chiar de Marvin Minsky (Minsky 1975) ca particularizare a obiectelor structurate (frame-urilor).

Bibliografie

- Barthes, Roland cf *Gradul zero* ... p. 225, în *Poetica și stilistica* 1972
- Boboc, Al., *Limbaj și ontologie*, Ed. Didactică și Pedagogică, 1997
- Constandache, G.G., *Povestea aforismelor*, 2004, Ed. Business Press p. 68
- Constandache, G.G., Trăușan-Matu, Șt., *Ontologia și hermeneutica calculatoarelor*, Ed. Tehnică, 2001.
- Constandache, G.G., Șt. Trăușan-Matu, Șt., M. Albu, C. Niculescu, *Filosofie și științe cognitive*, MatrixRom, 2002
- Ducrot, O., Schaeffer, J.M., *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, Editura Babel, 1996.
- Foucault, M. cf. S.G. Olesen *Filosofia franceză mai recentă*, (p. 502), în *Filosofia* sec.XX, 2003
- [Gri75] Grice, H.P., *Logic and conversation*. In Cole P. and Morgan J.L., editors, *Syntax and Semantics, Speech Acts*, volume 3, pages 41-58. Academic Press, 1975.
- [Gru96] Gruber, T., *What is an Ontology*, <http://www.kr.org/top/definitions.html>

-
- Van Gulenburg, J.J., Scholten, O., Noomen, G.W., *Știința comunicării*, Ed. Humanitas, 1998.
- Habermas, Jürgen cf. G. Figal, în *Filosofia sec. XX*, p. 341
- Hjelmslev, Louis cf. *Structură și Limbaj* de A. Gron, în *Filosofia sec. XX*, Ed. All 2003, p. 471
- Ionescu-Ruxandriou, L., *Limbaj și comunicare*, Ed.All, 2003
- Juravsky, D., Martin, J., *Speech and Language Processing: An Introduction to Natural Language Processing, Computational Linguistics and Speech Recognition*, Prentice Hall: San Francisco 2000
- Lohisse, J., *Comunicarea. De la transmiterea mecanică la interacțiune*, Ed. Polirom 2002.
- Manning, C., Schutze, H., *Foundations of Statistical Natural Language Processing*, MIT Press: Cambridge (Mass.) 1999
- Pârvu, I., *Filosofia comunicării*, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, 2000
- Peirce, C.S., *Semnificație și acțiune*, Humanitas, București, 1990.
- Posner, R., *Charles Morris și fundamentarea comportamental-teoretică a semioticii*, în "Semnificație și comunicare în lumea contemporană, Ed. Politică, 1985.
- Reboul, A., Moeschler, J., *Pragmatica azi*, ED echinox, Cluj, 2001
- Roventă-Frumușani, D., *Semiotica discursului științific*, Editura științifică, București, 1995.
- [Sal97] Sardar, Z., Van Loon, Borin, *Cîte ceva despre studii culturale*, Ed. Curtea Veche, 1997
- de Saussure, F., *Curs de lingvistică generală*, Ed. Cuvântul nostru, 1996.
- Sebeok, Th.A., *Semnele: o introducere în semiotică*, Ed. Humanitas, 2002
- [Sle] Slembrouck, S., *What is meant by "discourse analysis"?*, <http://bank.rug.ac.be/da/da.htm>
- [Sta] Stahl, G., *Collaborating with Technology: Studies in Theory and Design of Online Collaboration*, MIT Press, în curs de apariție.
- [Tra00a] Ștefan Trăușan-Matu, *Interfațarea evoluată om-calculator*, Ed. MatrixRom, 2000
- [Tra01] Ștefan Trăușan-Matu, C. Raibulet, O. Constantin, *Prelucrarea documentelor folosind XML și Perl*, Ed. MatrixRom, 2001
- Todorov, Tz., *Narațiunea ca discurs* (p.386) în *Poetica și stilistica*, Ed. Univers, 1972
- Wittgenstein, Ludwig, *Caietul albastru*, Ed. Humanitas, 1993